

УДК 159.92

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бригадир М.Б., к. психол. н.,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільський національний економічний університет

У статті здійснено аналіз теоретичних моделей підготовки психологів до практичної діяльності, визначено набір професійних якостей та особистісних характеристик, які є необхідними психологу для успішного виконання ним своїх професійних завдань, описано особливості особистісної готовності психолога до виконання своєї професійної діяльності.

Ключові слова: особистісна готовність до професійної діяльності, професійно важливі якості, професійне навчання.

В статье проведен анализ теоретических моделей подготовки психологов к практической деятельности, определен набор профессиональных качеств и личностных характеристик, которые необходимы психологу для успешного выполнения им своих профессиональных задач, описаны особенности личностной готовности психолога к выполнению своей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: личностная готовность к профессиональной деятельности, профессионально важные качества, профессиональное обучение.

Brygadyr M.B. PROBLEM OF PERSONAL READINESS OF PSYCHOLOGISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article analyzes the theoretical models of training psychologists to practice, defined set of professional skills and personal characteristics that are necessary for a successful psychologist performance of their professional tasks described features psychologist personal readiness to perform their professional activities.

Key words: personal readiness for professional activity, professionally important qualities, professional education.

Постановка проблеми. Проблема готовності психологів до професійної діяльності є однією з актуальних проблем сучасної психології, оскільки повноцінна реалізація отриманих теоретичних знань на практиці потребує наявності чітких умінь та особистісної готовності випускників до надання психологічної допомоги. Указаній проблематиці присвячені численні дослідження Н. Чепелевої, Н. Пов'якель, В. Панка, Є. Клімова, Н. Пряжнікова, А. Маркової, А. Деркача, О. Донцова, І. Дубровіної, Ф. Василюка та ін.

Необхідність підготовки професійних психологів зумовлена зростаючою потребою суспільства продуктивно вирішувати проблеми у галузях освіти, виробництва, управління, бізнесу, тобто у всіх сферах повсякденного життя. Закономірно зростають і вимоги до якості підготовки фахівців. Але в системі підготовки психологічних кадрів ще недостатньо враховуються об'єктивні тенденції особистісно-професійного становлення майбутнього психолога в різноманітних умовах діяльності. Теоретична грамотність є важливою, але недостатньою умовою професійної самореалізації фахівців. Ефективне виконання обов'язків вимагає наявності досвіду, індивідуально-творчого стилю і майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою дослідження стали: тези про змістове наповнення освітньої підготовки практичних психологів В. Панка, Н. Чепелевої, Н. Пов'якель, С. Максименка та Т. Ільїна; концепція професійно важливих якостей психолога Л. Шнейдер, Дж. Бьюдженталю; вчення про становлення та розвиток готовності психолога до професійної діяльності О. Ковальова, М. Гуліної, І. Зязюна, Н. Пророка, М. Дьяченко; дослідження формування професійної компетентності Е. Зеєра, О. Шахматова, В. Карандашева; вчення про проходження етапів професійного становлення та досягнення акме А. Деркача, К. Гуревича, К. Платонова, В. Шадрікова, Т. Кудрявцева.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у визначенні передумов та особливостей формування особистісної готовності психологів до надання психологічної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи змістове наповнення освітньої підготовки практичних психологів, В. Панок виокремлює три компоненти: 1) теоретичні основи загальної психології; 2) теоретико-методологічні особливості визначеного напрямку практичної психоло-

гії; 3) спеціалізація за відповідним видом практичної психології, засвоєння сукупності умінь та навичок, оволодіння технологіями надання професійної допомоги [12]. Кожний із рівнів містить теоретичний і практичний шари. На першому відбувається формування фахових знань, які складають основу розуміння майбутньої професії, прогнозують фахову ідентифікацію та визначають міру компетентності. Практичний шар ґрунтується на основі попереднього і має на меті формування у майбутніх фахівців системи практичних умінь та навичок.

У підході В. Панка увага зосереджена на технологічному та методичному боці підготовки практичних психологів. Особистісний чинник сприйняття та ідентифікації з майбутньою професією органічно вплетений в освітній процес і розуміється як обов'язково присутній. З інших позицій це питання досліджується в концепції Л. Шнейдер, вона звертає увагу на особистісні характеристики, які є необхідною передумовою для успішного засвоєння пропонованого освітнього матеріалу.

У розробці проблеми готовності до професійної діяльності значним кроком стала концепція професійно важливих якостей психолога. У численних дослідженнях переконливо доведена залежність професіоналізації від рівня розвитку якостей особистості, які відповідають вимогам виконуваної діяльності. У ролі головних професійно важливих якостей психолога Л. Шнейдер називає психологічну спостережливість, мислення, самовладання, вміння слухати, емпатію і креативність. Для психологів обов'язковою є присутність комунікативних здібностей, готовність до контактів, вміння їх підтримувати, зберігати емоційне самовладання в процесі спілкування, емоційно притягувати до себе інших людей, інтелектуальність, висока чутливість, відповідальність, опора на себе при прийнятті рішень [13].

Таку ж позицію підтримує і М. Бубер, на його думку, психолог повинен бути чуйним до людей, емоційно стабільним і об'єктивним, поважати їх права [4]. Л. Волберг досліджує характеристики, які визначають профнепридатність психолога, і вважає, що особливо шкідливими є такі якості, як схильність до домінування, владність, пасивність і покірність, уникнення людей, нездатність бути толерантним до вчинків клієнтів. Натомість ефективному психологу повинні бути притаманні автентичність, відкритість, самопізнання, особиста сила та ідентичність, здатність переносити невизначеність, відповідальність, щирість у

стосунках з людьми і здатність ставити реалістичні цілі [6, с. 352].

На думку Дж. Бьюдженталя, найуспішніше психології навчаються люди, що володіють такими якостями: щира зацікавленість у відносинах з людьми, відкритість, прагнення виявити свої власні таланти й готовність рости і змінюватися [5]. Усі наведені якості, без сумніву, є складовими мотиваційного та креативного компонентів творчої готовності до професійної діяльності психолога.

Психологія, як і філософія, пов'язана зі світоглядом людини. Т. Заз писав, що кожна зі шкіл несе в собі відбиток рис особистостей їх засновників і прихильників, їхніх устремлінь і цінностей [9]. Завжди є можливість вплинути на сам об'єкт дослідження. І тут головне те, як психолог впливає на інших особистостей – видатних і не дуже. Сутність проявляється в дії. Слова психолога, його ідеї і вчинки не можуть існувати окремо від його сутності. При всій важливості теоретичних знань, методичної підготовки та практичного досвіду психолога, головним «інструментом» у роботі з клієнтами є він сам. Психолог працює собою, своїм власним «Я». За словами О. Алексейчика, психотерапія – це лікування душі душею [1]. У своїй роботі психолог повинен проявляти і розвивати в собі інтерес до людей і до життя (спостерігати за людьми в різних контекстах, розглядати їх, будувати здогади про їх життя, ґрунтуючись на спостереженнях, фантазувати). Інтерес повинен бути не до проблем і ситуацій, а, саме до людини, до її життя.

Отже, в ціннісному компоненті готовності до професійної діяльності психолога повинні бути сформовані: глибока моральність, що є духовною основою особистості; загальнолюдські цінності, які стали особистісно значущими; смисложиттєві орієнтації (втрата останніх призводить до об'єктивної змісту діяльності, тоді вона втрачає творчий характер і лише опосередковано залишається пов'язаною з загальнолюдськими цінностями). Розкриваючи особливості професійного становлення студентів-психологів, О. Бодальов підкреслює важливість розвитку у них здібностей глибоко і точно розуміти особливості внутрішнього світу партнера по спілкуванню, співпереживати іншій людині, відчувати значущі психологічні якості за їх зовнішніми проявами [3]. З одного боку, при взаємодії з клієнтом психолог, опиняючись на незвіданій території (з індивідуальністю клієнта, з новими суб'єктивними істинами, з чужою реальністю) і переживаючи стан невизначеності, повинен намагатися зробити те,

чого ще ніколи не робив (адже кожна людина – індивідуальність, а значить, і підхід до кожного індивідуальний). Інший бік – це повсякденність такої роботи, її наступність (кожна зустріч є продовженням попередньої), рутинність (безліч клієнтів, повторюваність роботи).

Таким чином, психологічна практика стає творчістю при здатності утримувати рівновагу між вищезазначеними факторами. У взаємодії з іншою людиною психологу слід орієнтуватися на її унікальність і неповторність, прагнути розділити відповідальність; не тільки сприяти креативності іншої людини, але й разом переживати новий досвід відносин. При цьому важлива не просто креативність, а здатність до співтворчості з іншим. Це уміння з'являється у людини не одразу, у початківців і майбутніх фахівців воно базується на творчій готовності до професійної діяльності психолога. Тому ми вважаємо, що творча готовність до професійної діяльності у майбутніх психологів є необхідною і може розкриватися через такі категорії, як суб'єктність і самоактуалізація.

Результатом професійного становлення в межах навчального закладу є формування внутрішнього системного уявлення про функціональні завдання та обов'язки у безпосередній фаховій діяльності. Такий внутрішній конструкт можна назвати теоретичною моделлю. До неї слід віднести: становлення та розвиток професійного мислення; соціальну активну позицію; самовиховання та психолого-педагогічні основи його організації; професійну компетентність; вміння критично мислити, прогнозувати свою діяльність, запроваджувати інновації; здатність до професійної творчості; наявність загальної та психологічної культури.

На переконання Н. Чепелевої, Н. Пов'якель, В. Панка, конструювання моделі особистості психолога-фахівця має здійснюватися за трьома векторами:

- взаємодії психолога-практика з довіллям (природним та соціальним), взаємодія здійснюється у п'яти напрямках: психосоматичного здоров'я, особистісних властивостей, смислоутворення, суб'єктної діяльності, соціальної поведінки;
- структурної організації суб'єкта – сюди відносять когнітивну, мотиваційну та операційно-складову структуру суб'єкта;
- часу – дає можливість простежити динаміку системи і спрогнозувати подальший її розвиток [12].

Передумовою успішного становлення психолога є передусім його внутрішній потенціал. Внутрішньо-особистісний потенціал фахівця слід оцінювати за системою таких параметрів: фізичне здоров'я (про-

фесія психолога пов'язана з витратою емоцій і проявом енергії, що є неприпустимим для осіб із соматичними захворюваннями, також проблематично займатися психологічною діяльністю особам із вадами мови); психічне здоров'я (неприпустима наявність акцентуацій, психічних вад та відхилень, що можуть негативно позначитися на клієнтах психолога); достатній рівень інтелекту, особливо вербального (інтелект є головним засобом розуміння соціальної ситуації, клієнтів, які в ній перебувають, вміння робити адекватні висновки); наявність умінь саморегуляції (особливо коли робота психологів-практиків пов'язана з проблемними категоріями населення); емоційна витривалість [2].

Готовність психолога до виконання своїх професійних обов'язків має формуватися під час навчання у вищому навчальному закладі. Для цього необхідна розробка загальних стандартів, які б визначали стартові можливості фахівця, достатні для того, щоб ефективно займатися практичною діяльністю. С. Максименко та Т. Ільїна розробили систему посад, виробничих функцій та типових задач практичних психологів, які отримують випускники вищих навчальних закладів оволодівши спеціальністю «Психологія» [11].

Говорячи про психологічну готовність до професійної діяльності, дослідники використовують різну термінологію: професійна готовність психіки фахівця, готовність до сприйняття і рішення професійних завдань, психологічна готовність до діяльності, соціально-психологічна готовність до вирішення різного виду професійних завдань.

Незважаючи на відмінність підходів при визначенні психологічної готовності до діяльності, більшість авторів виходять із загальної позиції, що психологічна готовність є складним синтетичним утворенням, яке складається з комплексу різноманітних, пов'язаних між собою елементів.

Психологічна готовність до професійної діяльності формується в процесі професійного навчання. Одночасно психологічна готовність – це умова ефективності професійної діяльності.

Аналіз структури поняття «психологічна готовність до діяльності» показав, що дослідники включають до її складу різноманітні компоненти, що сприяють успішному здійсненню діяльності, часто наповнюючи їх схожим змістом: мотивація, яка обумовлює позитивне ставлення до професійної діяльності, та її успішність, необхідний обсяг спеціальних знань, певний рівень умінь і навичок, комплекс професійно значущих властивостей особистості.

Досліджуючи питання готовності психолога до професійної діяльності, О. Ковальов акцентує увагу на таких властивостях особистості: усвідомлення особистісної та суспільної значимості діяльності, позитивне ставлення до неї та здатність до її виконання. На його переконання, проблема готовності особистості до майбутньої професійної діяльності має моральне забарвлення, що відображається у ставленні до трудової діяльності як до суспільного обов'язку та засобу досягнення особистого визнання. Науковець розподіляє готовність на два види: морально-психологічну та професійну. Першу автор визначає як складну структуру, яка містить відповідний перелік компонентів: усвідомлення суспільної та особистісної значимості трудової діяльності, любов до праці, радість та насолода від неї, здатність працювати в колективі [10].

Стан готовності характеризується актуалізацією та здатністю пристосування власного потенціалу особистості до успішного виконання діяльності [8, с. 284]. Він передбачає наявність статичних та динамічних характеристик. До перших слід віднести сформовані професійно значущі якості, здібності, характер, досвід. Вони важко піддаються видозміні, є інертними та стабільними. До динамічних відносять такі ситуативні характеристики: усвідомлення завдань, умов, в яких буде відбуватися їх виконання, визначення шляхів досягнення мети і т. п.

Також визначають зовнішні і внутрішні умови готовності. Зовнішні є тими обставинами, в яких безпосередньо відбувається професійна реалізація психолога, їх можна ще назвати організаційним кліматом. Сюди належать: зміст завдань, міра їх проблемності, новизна, середовище діяльності, особливості стимулювання дій і результатів. До внутрішніх умов відносять: мотивацію, прагнення досягти результату, оцінку ймовірності його досягнення, самооцінку власної підготовки, стан здоров'я і фізичне самопочуття, особистий досвід, мобілізацію сил для вирішення певних завдань, вміння контролювати і регулювати рівень свого стану готовності, уміння налаштуватися, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності.

Як зазначає М. Дяченко, готовність як психічний стан – це налаштування на визначену поведінку при виконанні навчальних та трудових завдань, вона передбачає настанову на активні та цілеспрямовані дії, актуалізацію й пристосування спроможності особистості успішно виконувати дії у певний момент. Задіяння сукупності зазначених внутрішніх особливостей стає можливим

при залученні таких механізмів: пізнавальних (розуміння професійно важливих задач, оцінка їх значимості, доцільність способів їх розв'язання, уявлення про вірогідні зміни умов праці); емоційних (почуття професійної гідності та відповідальності, впевненість в успіху); мотиваційних (потреба успішно виконувати практичні завдання, інтерес до процесу їх вирішення, спрямованість на досягнення успіху та самопрезентація з кращого боку); вольових (мобілізація сил, подолання сумнівів і т. ін.) [8].

Готовність як особистісна характеристика є системою структурованих компонентів (інтелектуальних, рефлексивних, психофізіологічних). Наявність та якість особистісної готовності психологів до професійної діяльності залежить від показників розвитку інтелекту, комунікативності, емпатії, прогнозування, ідентифікації, самовизначення [2; 6; 7; 11; 12].

У формуванні психологічної готовності особливе місце належить мотиваційному компоненту, який є стрижневим і надає сенсу діяльності, реалізації раніше засвоєних знань і вмінь. Слід зауважити, що наявність мотиваційної готовності ще не вказує на психологічну готовність до діяльності, але існування останньої неможливе без першої. Саме в мотиваційній сфері відображаються і проявляються найбільш значущі характеристики психологічної готовності до психологічної практики, вони виявляються в особистісному спрямуванні, ідентифікуються через розуміння та прийняття себе та іншого як унікальної сутності, а також у мотиваційно-ціннісному ставленні до процесу надання професійних послуг через організацію суб'єкт-суб'єктних взаємин.

У підвищенні готовності майбутнього фахівця до ефективної професійної діяльності важливу роль відіграє рефлексія, здатність психолога орієнтуватися не тільки на результат своєї праці й шлях його досягнення, але й на самого себе як суб'єкта власної діяльності. Здатність до рефлексії деякі науковці розглядають як основну умову розвитку особистості професіонала і як показник його готовності до певного виду трудової активності.

Важливою передумовою успішної професіоналізації є наявність ознак та характеристик, які засвідчують професійну придатність особистості. Саме вона визначає здатність людини до успішного професійного спілкування та діяльності. Якщо людина володіє системою характеристик, необхідних для професії, то легко здійснюється її професійна підготовка. У межі професійної готовності слід також включити вміння самоконтролю, саморегуляції та стійкості.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, готовність – це активно діючий стан особистості, настановлення на визначену поведінку, мобілізація сил для виконання завдання. Для цього потрібні певні знання, вміння, навички, налаштованість і рішучість здійснити заплановані дії. Психологічними умовами виникнення готовності до виконання конкретної навчальної чи трудової задачі є її розуміння, усвідомлення відповідальності, бажання досягти успіху, визначення послідовності та способів дії.

Готовність потрібно досліджувати як системний процес і результат професійної підготовки. Його змістова наповненість визначається такими структурними складовими: мотиваційна – відображає усвідомлене ставлення психолога до власної професійної діяльності, вказує на сформовані якості особистості, які відображаються в інтересі до діяльності, прагненні досягти успіху; виявляє готовність фахівця актуалізувати і забезпечити необхідні умови для організації психологічної допомоги в конкретних умовах і успішно виконати поставлене завдання; когнітивна – відображає сукупність знань теоретичного та емпіричного характеру, які необхідні психологу для виконання ним своїх професійних функцій; операційно-діяльнісна – ґрунтується на сукупності професійних умінь та навичок психолога; ціннісно-смилова – є елементом світогляду особистості психолога та фіксує його ставлення до процесу, змісту і результату професійної діяльності, відображає особистісну значимість виконуваної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексейчик А. Духовные аспекты в психотерапии / А. Алексейчик // Экзистенциальная традиция:

философия, психология, психотерапия. – 2004 – № 2. – [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x3278.htm>.

2. Аминов Н. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов / Н. Аминов, М. Молоканов // Вопросы психологии. – 1992. – №1-2. – С. 20–25.

3. Бодалев А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. Бодалев. – М.: Флинта-Наука, 1998. – 168 с.

4. Бубер М. Проблема человека / М. Бубер [Перевод с немецкого]. – К.: Ника-Центр, Вист-С, 1998 – 132 с.

5. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Дж. Бьюдженталь. – СПб: Питер, 2001. – 304 с.

6. Введение в профессию «психолог»: Учеб. пособие / Вачков В., Гриншпун И., Пряжников Н.; под ред. И. Гриншпун. – [3-е изд.]. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО МОДЭК, 2004. – 464 с.

7. Дуткевич Т. Практична психологія. [Електронний ресурс] / Т. Дуткевич – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12191010/psihologiya/model_osobistosti_praktichnogo_psihologa.

8. Дьяченко М. Психологический словарь-справочник / М. Дьяченко, Л. Кандыбович. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 576 с.

9. Заз Т. Психотерапия – что это? / Т. Заз. – М.: Класс, 2000. – 432 с.

10. Ковалев Г. Механизмы и эффекты процессов активного социального обучения / Г. Ковалев // Вопросы психологии межличностного познания и общения. – Краснодар: Куб. гос. ун-т, 1983. – С.127–135.

11. Максименко С. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога / С. Максименко, Т. Ільїна // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 1. – С.2–6.

12. Панок В. Зміст підготовки практикуючих психологів / В. Панок // Основи практичної психології [під ред. В. Панка, Т. Титаренко, Н. Чепелевої та ін.] – К.: Либідь, 1999. – С.33–41.

13. Шнейдер Л. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / Л. Шнейдер. – М.: МПСИ, 2004. – 335 с.